

ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE 57. ALAY

Nurhan AYDIN* -Tuba GEÇENNER**

Özet

1914 yılında başlayıp 1918'de sona eren Birinci Dünya Savaşı, Türk ve dünya milletleri tarihi açısından büyük bir dönüm noktası sayılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Osmanlı Devleti Balkan Savaşlarından çıkmış, ordusu bitkin, ekonomik ve diplomatik anlamda da tam bir çöküş yaşamaktaydı. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu bu durum için savaşı bir kurtuluş olarak görmüştür ancak savaş, Osmanlı Devleti'nin felaketi olmuştur. Osmanlı Devleti birçok cephede birden savaşmak zorunda kalmış ve Çanakkale Cephesi hariç diğer bütün cephelerde ağır yenilgi yaşamıştır.

Birinci Dünya Savaşı içerisinde Çanakkale Savaşları, sebep ve sonuçları açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Çanakkale Cephesi, Fransa ve Rusya'nın açtığı cephelerde savaşın olağan hale gelmesi sonucunda açılması düşünülmüştür. İngiltere, Fransa ve Rusya bu suretle Almanlara karşı kesin sonucun alınacağını öngörmüştür. Ayrıca bu cephenin açılması İngiltere'nin Ortadoğu ve Boğazlara ilişkin politikalarına da uygun düşmektedir.

Bu çalışmada Çanakkale Cephesi'nde savaşan 57. Alay hakkında araştırma yapılmış, Alay'ın kuruluşu, Çanakkale Cephesi'ndeki faaliyetleri, karargâhı, sancağı ve şehitliği üzerinde durularak bilgi verilmeye çalışılmıştır. Çalışma sırasında başta ATASE olmak üzere birçok farklı kaynaktan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Cephesi, 57. Alay, Yarbay Hüseyin Avni Bey, 57. Alay Karargâhı.

THE FIFTY SEVENTH REGIMENT OF THE DARDANNELLES FRONT

Abstract

The First World War which started in 1914 and ended in 1918, regarded as milestone for Turkish people and other countries nation. Before the First World War broke out, the Ottoman Empire came out of Balkan War and their army was exhausted, their economic and diplomatic situation was in collapse. However, the Ottoman Empire considered that joining battle was a best way to getrid of their bad situation, it was actually the worst way that coming to sticky end.

The Ottoman Empire had to fight at different fronts and except from Dardannelles Front, they were defeated in all the other fronts. During the First World War, the Dardannelles War had a great importance in terms of its' reasons and results. The Dardannelles Front had to begin because of oppression of France and Russia army. England, France and Russia considered that they could won a great victory against German. Also, this front was important for England because of its policy about Middle East and Bosphorus.

The purpose of this research is to give information about the 57. Regiment which fought in Dardannelles Front, their foundation, contribution for the battle, military quarters and their flag. For this study we use firstly the book ATASE and many other sources.

Key Words: The first World War, Dardannelles War, The 57th Regiment, Lieutenant colonel Hüseyin Avni Bey, 57th Regimental headquarters.

*Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi KARS, z.nurhanaydin@hotmail.com

**Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

Çanakkale'nin Coğrafi Özellikleri ve Kısa Tarihi

Çanakkale¹; Türkiye'nin kuzeybatı yönüne düşen Balkan Yarımadası'nın Doğu Trakya topraklarına bir kıstakla² bağlanmış, Gelibolu Yarımadası ile Anadolu'nun uzantısı olan Biga Yarımadası üzerinde toprakları bulunan bir ilimizdir. Kent doğu ve güneydoğu yönünde Balıkesir ili, batıda Ege denizi, kuzeyde Tekirdağ İli ile Marmara denizi tarafından çevrelenmiştir.

Boğazlar coğrafyadan kaynaklanan durumuyla Akdeniz'in birbirinden önemli stratejik değer taşıyan su geçitlerinden Cebelitarık ve Süveyş Kanalı'yla da bütünleşmektedir. Böylece Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının, aynı zamanda Atlas ve Hint Okyanusları gibi dünyanın diğer büyük deniz ve kıta kara parçalarını da birbirine bağlayan geniş kapsamlı jeopolitik konumuyla dünya siyaset ve ekonomisi üzerine etkilerini tarih boyunca korumuştur³.

Çanakkale, Çanakkale Boğazı ve Gelibolu'nun bulunduğu yer insanoğlunun kurmuş olduğu ilk medeniyetlerden itibaren merkezi bir özellik taşıyan Avrasya'da⁴ medeniyetleri birbirine bağlayan ve taşıyan bir geçiş yeri, bir köprüdür. Dolayısıyla tabii olarak her köprü için söylenebilecek stratejik bir değere sahiptir.

Coğrafi olarak ortaya konulan bu değer, bölgenin insanlık hafızasında medeniyet, ticaret, kültürel etkileşim ve savaşlar açısından çok önemli bir yer tutmasına neden olmuştur. Tarihi MÖ. III. binyıla uzanan Çanakkale birçok uygarlığa beşiklik etmiştir. Buraya yerleşmek için gelenler olduğu gibi istila amacıyla gelenler de olmuştur.

XIX. yüzyılda yapılan arkeolojik kazılar sonucu Kumtepe⁵ mevkiinde bulunan eserler Taş Çağından Tunç Çağına geçiş devresine aittir. Yine bu kazılar sonucu III. binyılda şehir olma özelliğini gösteren ve tahkimli şatoların bulunduğu Truva'da antik çağların izlerini taşıyan üst üste inşa edilmiş dokuz ayrı döneme ait şehir devletleri tespit edilmiştir. Kazılarda ortaya çıkan seramik vazolar Çanakkale'nin tarih sahnesinde yer alışından beri çanak-çömlekçiliğin medeniyet hayatındaki varlığını ispat eder. Bu durum Çanakkale adının ne kadar isabetli olduğunu da göstermektedir.⁶

Homeros'a mal edilen İlyada adlı büyük destanın ana konusunu teşkil eden Truva Savaşı, Akhalardan olan Mykenai⁷ Kralı Agamemnon'un Truva Prensi Paris tarafından kaçırılan Helena'yı kurtarmak için yapılmıştır. Ancak tarihçiler bu savaşın, zamanın ticari gücü olan Akhaların Boğazların kontrolünü tamamen ele geçirme isteğinden olabileceğine de işaret etmişlerdir.

Akha, Dor, Trak,⁸ Aiol, Frig, Yunan ve Lidya egemenliklerinden sonra Çanakkale MÖ VI. yüzyılda Perslerin eline geçmiştir. Daha sonra bir süre Spartalılar, Atinalılar ve Persler arasında el değiştirirken sonra MÖ IV. yüzyılda Büyük İskender'in egemenliğine girmiştir. Büyük İskender Pers ordularını bu topraklar üzerinde eski adı Grakinos⁹ olan Kocabaş (Biga) Çayı kıyısında yapılan bir savaşta yenilgiye uğratmıştır.

Yöre Serevkos,¹⁰ Pontos ve Roma egemenliklerinden ve özellikle İstanbul'un kurulmasından sonra önemini artırmış, Bizans yönetimi döneminde İstanbul'un emniyeti için Çanakkale Boğazı'nın iki yakası surlarla çevrilmiştir. Bizans'ın aldığı bu önlemlere karşın VII. yüzyılda İslam donanması Boğazı iki defa geçmeyi başarmış ve İstanbul'u kuşatmıştır.

¹ Çanakkale: Tarihte sırasıyla Troas, Hellespont, Dardanellos isimlerini almış, Osmanlı döneminde Kale-i Sultani, günümüzde Çanakkale adını almıştır.

² Kıstak: Bir yarımada'nın karaya bağlandığı yer.

³ Erol Mütercimler, Korkak Abdul'den Coni Türk'e Gelibolu, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s.75

⁴ Avrasya: Avrupa Yarımadası ile Asya'yı kapsayan coğrafi bölgeye verilen isim.

⁵ Kumtepe: Çanakkale il merkezinin güneybatısında yer alan Çanakkale Boğazından 2,5 km ve Ege Denizinden 2 km mesafede bulunan bölge.

⁶ ATASE, Harp Tarihi Gezileri II (Çanakkale Gelibolu), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010, s. 1-4.

⁷ Mykenai: Samos Adasında Perseos'un kurduğu bir şehirdir.

⁸ Trak (Traklar): Antik çağda bugünkü Trakya, Bulgaristan ve Yunanistan topraklarında yaşamış MÖ. Büyük İskender tarafından yıkılan bir kavimdir.

⁹ Grakinos: Bugün Çanakkale'ye bağlı olan Biga'nın eski adıdır.

¹⁰ Serevkos: Makedonya imparatorluğu parçalandıktan sonra ortaya çıkan dört Helenistik imparatorluktan biridir.

Haçlı seferleri sırasında Çanakkale; Venedik, Ceneviz ve Pisa¹¹ devletlerinin çekişme alanı olmuş, İstanbul'un Latinler tarafından işgaliyle Çanakkale Boğazının iki yakasına Latin devletleri kurulmuştur. XIV. yüzyıl başlarında burada Katalan Devleti kurulduysa da çok geçmeden Çanakkale toprakları Karesioğullarının, aynı yüzyılın ikinci yarısında da Osmanlı'nın eline geçmiştir.

Çanakkale Boğazının sık sık batıdan gelen yabancı donanmalar tarafından tehdit edildiğini gören Osmanlılar, Boğaz'ın her iki yakasında kaleler yaptırmışlardır. İlk defa 1354'te Süleyman Paşa'nın Çimpe Kalesi'ni fethinden sonra Türkler tarafından Çardak Kalesi inşa edilmiştir. Yıldırım Bayezid Bizans sularını yıktırıp iç kaleyi düzeltmiştir.¹²

Çanakkale Boğazı, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a Akdeniz yolundan açılan kapı niteliğini taşıdığı için Boğazlardan İstanbul'a yönelik bir saldırı olabileceği erken tarihlerden itibaren tahmin edilmiştir.¹³ Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u aldıktan sonra denetimi sağlamak amacıyla Çanakkale Boğazı kıyılarındaki kalelere önem vermiş ve Boğaz'ın en dar yerinde Rumeli yakasında Sestos¹⁴ denilen yere Kilidülbahir¹⁵, Anadolu yakasında Abydos¹⁶ denilen yere Sultaniye (Kale-i Sultaniye) ya da Çanak Kalesi adı ile anılan kaleler yaptırmıştır.

1645 Girit Seferi sırasında Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alan Venedikliler Türk donanmasının Girit'e yardım götürmesini engellemişlerdir. 1770'de Rus donanması Boğaz'ı zorladıysa da başarılı olamamıştır. Bu tarihten sonra da Çanakkale Boğazı önemini korumuş, zaman zaman devletlerin arasında önemli bir sorun olmuş, birçok savaş ve çatışmalara neden olmuştur. Savaşlardan sonra yapılan barış anlaşmalarında mutlaka Boğazlar ile ilgili maddeler yer almıştır.

Çanakkale, tarihinin en önemli olaylarını I. Dünya Savaşı'nda yaşamıştır. Türk ve dünya tarihinde Çanakkale Muharebeleri olarak geçen bu olay, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf devletleri (İngiltere, Fransa) arasında, Çanakkale Boğazı ve dolaylarında yapılan kara ve deniz savaşlarını kapsamaktadır.¹⁷

Birinci Dünya Savaşı'nın Çıkışı ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Katılması

I. Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçları, Fransız İhtilali ve bir çeyrek yüzyıl süren ihtilal savaşlarını, müteakip yüzyıl içinde meydana getirdiği gelişmelerin devamlı ve tabii bir sonucudur. Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı yeni fikirler devletlerin kendi sınırları içinde olduğu kadar, devletlerarasındaki münasebetlerde de yeni bir çerçeve içinde akmaya başlamıştır.¹⁸

Ayrıca Almanya ve İngiltere arasındaki ekonomik ve siyasi rekabet, Avrupalı diğer devletleri de bu iki devletten birinin yanında yer almaya zorluyordu. Bu şekilde oluşan taraflara daha sonra Osmanlı Devleti, Japonya ve ABD gibi devletler de katılacaktı.¹⁹

Birinci Dünya Savaşı'na yol açan adımlar çok iyi belgelenmiştir ve 28 Haziran 1914'te Arşidük Franz Ferdinand'ın öldürülmesi savaşın başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.²⁰ Bu olay Avrupa'yı bir hafta içinde dünya çapında büyük bir savaşa sürüklemiştir. Osmanlı Devleti ise Balkan Savaşlarından aldığı ağır yenilgiden sonra yalnız kalmış ve iki bloğa ayrılmış olan Avrupa'da kendisini yalnızlıktan kurtarmak için birtakım ittifak teşebbüslerinde bulunmuştur. İlk ittifak teşebbüsünü geleneksel dostu saydığı İngiltere nezdinde, ikincisini Bulgaristan, üçüncüsünü ise Fransa nezdinde yapmış ve bu girişimlerde başarılı olamamıştır. Almanya'nın Osmanlı'yı

¹¹Pisa: 11. ve 14. yüzyıllarda İtalya yarımadasının deniz devletlerinden biridir.

¹² ATASE, s. 1-4.

¹³ Ümit Özdağ, 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, Kripto Yayınları, Ankara, 2014, s.297

¹⁴Sestos: Çanakkale'nin 5 km kuzeyinde bulunan antik bir kent.

¹⁵Kilidülbahir: Diğer adıyla "Kilitbahir: denizin kilidi anlamına gelir, Fatih Sultan Mehmet döneminde Rumeli'de yapılan bir kaledir.

¹⁶Abydos: Çanakkale Boğazında nara burnunun doğusunda yer alan antik kent.

¹⁷ ATASE, s.1-4.

¹⁸ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınları, İstanbul, 2009, s.131-185.

¹⁹ Yaşar Aksan, Bir Avuç Kan Bir Avuç Toprak Çanakkale, Bizbize Yayınları, Ankara, 2007, s.11.

²⁰ Victor Rudenno, Gelibolu Denizden Saldırı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009, s.1.

savaşa koyma girişimleri neticesinde İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devletine savaş ilan etmiştir ve böylece Osmanlı Devleti'nin sonu yaklaşmıştır.²¹

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi için atılan ilk adım Almanya ile yapılan gizli ittifaktır. İttihat ve Terakki Partisi'nin üç paşasından biri olan Enver Paşa savaşa derhal girilmesi taraftarıydı. Talat Paşa tereddütlü, Cemal Paşa ise henüz karar vermemişti. Sadrazam ve Hariciye Nazırı olan Said Halim Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Paşa ve Meclis Reisi Halil Beylerin hazırladıkları anlaşma metni Almanya ile paylaşıldı. Bu anlaşmadan haberdar olan İngiltere, sipariş edilen Reşadiye ve Sultan Osman isimli harp gemisine el koydu. Böylece yapılan gizli anlaşmayla savaşa giden yola girilmiş oldu.²²

Kaybettiği toprakları geri alma ümidiyle savaşa dahil olan Osmanlı Devleti umduğunu bulamamış ve daha savaşın başında dört cephede savaşmak durumunda kalmıştır. İngiltere de Osmanlı Devleti'ni hassas noktalarından vurmak için ilk önce Irak'ta sonra da Çanakkale'de cephe açmıştır. Ancak Osmanlı'nın savaştığı cephe sayısı giderek artmış ve Osmanlı Devleti savaştan en ağır yenilgiyle ayrılan devlet olmuştur. Nitekim 30 Ekim 1918'de imzalanan ve Osmanlı Devleti'ni yok sayan Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla da savaş Osmanlı Devleti için sona ermiştir.²³

Neden Çanakkale

İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale Boğazını aşmak üzere 18 Mart 1915'te denizden yaptıkları saldırının başarısızlığı sonucu, Gelibolu Yarımadasında Arıburnu ve Seddülbahir²⁴ bölgelerine asker çıkarmalarıyla kurulan cephedir.²⁵

3 Kasım 1914'te başlayan Çanakkale muharebeleri 9 Ocak 1916'ya kadar aralıklarla yaklaşık 14 ay devam etmiştir. 18 Mart 1915 İngiliz deniz harekâtının ardından Nisan, Haziran ve Ağustos aylarında çok kanlı muharebeler cereyan etmiştir. Nihayet Aralık ayından itibaren çekilmeye başlayan İtilaf devletleri ordusu 9 Ocak 1916'da Çanakkale'yi tamamen terk etmek zorunda kalmıştır.

Çanakkale Savaşı, deniz harekâtı başta olmak üzere onu izleyen kara taarruzlarıyla sıradan bir askeri harekât olarak değerlendirilemez. Öncelikle Çanakkale Boğazı stratejik açıdan Osmanlı Devleti'nin payitahtı İstanbul'un anahtarı olduğu gibi iki kıtayı birbirine bağlayan iki önemli geçitten biridir. Boğazlara hakim olmak demek bir ölçüde Akdeniz'de üstünlüğü ele geçirmek demektir.

Dolayısıyla Türk tarihinde bir inanç, cesaret ve kararlılık sembolü haline gelen Çanakkale Savaşı'nın sonuçları Birinci Dünya Savaşı'ndaki diğer cephelerden farklı olarak sadece Türkler değil savaşa katılan diğer ülkelerle birlikte yakın çevresini de derinden etkilemiştir.²⁶

Çanakkale Cephesinin Açılma Nedenleri

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer alması ile "Boğazlar Meselesi" savaşın ana gündem maddelerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. İtilaf Devletleri, Çanakkale Boğazı yoluyla İstanbul'a ulaşmak istiyordu. Böylece Osmanlı Devleti daha savaşın başında etkisiz hale getirilecek, Kafkaslarda rahatlayacak olan Rusların, Avrupa cephesinde Almanlara karşı daha etkin bir şekilde savaşmaları sağlanacaktı. Bu açıdan Boğazlardaki bir başarı sıkıntılı günler geçiren Rusya'yı rahatlatacağı gibi başta Bulgaristan olmak üzere Balkan ülkelerinin de müttefikler safında savaşa katılmalarına zemin hazırlayacaktı. Bütün bu beklentiler sonuçta Avrupa'da büyük bir taarruza hazırlanan Almanların, ağırlaşacak baskı neticesinde bozguna uğratılmasına kilitlenmiştir.

²¹Armaoğlu, s.131-185.

²²Erdoğan Şimşek, Çanakkale'de Batırılan Umutlar, Alp Yayınevi, İstanbul, 2006, s.86-87

²³Armaoğlu, s.131-185.

²⁴Seddülbahir: Arıburnu kuzeyindeki Azmak deresinden Eski Hisarlık sirtlarına kadar uzanan 35 km uzunluğunda ve 200 km² yüz ölçümlü bölgedir.

²⁵Mütercimler, s.4.

²⁶Hasan Mert, "Çanakkale Savaşlarının Askeri, Siyasi ve Sosyal Sonuçları", Türkler Ansiklopedisi, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.656

İtilaf devletlerinden İngiltere için bu cephenin yararı daha çok Rusya'dan dolayı idi. Ruslar, İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale'de savaşıp Boğazları açmasını istiyordu. Çünkü Boğazların açılması sağlanırsa Rusya ile bağlantı kurulabilecek, böylece her türlü yardım ve savaş araç gereci gönderilebilecekti. Trakya ele geçirilince Almanya'nın Balkanlardaki üstün durumu güneyden gelecek güçler karşısında tehlikeye girecekti. Ayrıca İtalya ve Romanya gibi İtilaf devletlerine eğilim gösteren devletlerin İtilaf devletleri yanında savaşa girmeleri sağlanacaktı. Ayrıca Churchill'e göre Boğazlar ve İstanbul Ruslardan önce ele geçirilirse İngiltere barış masasına daha karlı oturabilirdi.

Aralık 1914'te Sarıkamış Harekâtı'ndan endişeye düşen Rusya, İngiltere'den Çanakkale Cephesinin açılmasını istemiştir ve Churchill'in kabinedeki baskısıyla cephenin açılması kararı verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden olan Çanakkale Cephesi İtilaf devletlerine umduğunu vermemiştir.²⁷

Çanakkale'de Ordu ve Harekât Planı

Çanakkale Cephesi Birinci Dünya Savaşının çok sayıdaki cephelerinden biridir. Sekiz ay süren bu muharebelerde yaklaşık 1 milyon asker çarpışmıştır.

Osmanlı ordusu Çanakkale Cephesine sürüldüğünde, daha yeni Balkan Savaşlarından çıkmış, yorgun, moralsiz daha da önemlisi inancını yitirmişti. Balkan Harbi'ndeki ağır yenilgi, subay kadrosunu hayal kırıklığına uğratmakla birlikte mesleki açıdan da birçok şey öğretmiştir. Atatürk bunu Nuri Conker'e şu şekilde ifade etmiştir; "savaş askerlik sanatının öğrenilmesine yarayan vasıtaların en mükemmeli ve en gerçeğidir."

Ordunun 1914'lerin başındaki durumu bu şekildeydi. Ancak Osmanlı ordusunun yine de sağlam bir kuruluş yapısı vardı. Kısa süre içinde Alman disiplin anlayışıyla Enver Paşa'nın orduda yaptığı düzenleme sonucunu göstermiş, teknik güce ulaşmasa da insan niteliği artırılmıştı.²⁸ Çanakkale savaşları başlamadan önce Boğaz'a yapılacak taarruzlara karşı çeşitli önlemler alınmıştı.

Boğaz'ın karadan yöneltilebilecek taarruzlara karşı savunulması görevi, 26 Mart 1915'te Liman von Sanders'in komutasında oluşturulan 5. Orduya verilmiştir. 3. ve 5. Kolordulardan oluşan ordunun savunma birlikleri, altı piyade tümeni (3'üncü, 5'inci, 7'inci, 9'uncu, 11'inci ve 19'uncu Tümenler), 1. Süvari Tugayı, 64. Piyade Alayı ve dört Seyyar Jandarma Taburu (Gelibolu, Bursa, Çanakkale, Balıkesir)'ydu.

3. Kolorduyu Tümgeneral Esat, 15. Kolorduyu ise Alman Generali Weber Paşa komuta etmekteydi. 1. Bağımsız Süvari Tugayı, Saros²⁹ Körfezinin kuzeyinde, Enez Kasabasına kadar uzanan kıyı hattında, Seyyar Jandarma taburları aralık saha ile güney kanattaki Bababurnu³⁰ dolayları, Edremit Körfezi kesiminde gözetleme ve güvenlik görevine sürülmüşlerdi. 5. ve 7. Tümenler Gelibolu, Bolayır,³¹ Kavak kesiminde 9. Tümen; Ağıldere'den itibaren Gelibolu Yarımadasının kıyılarını koruma görevi, 19. Tümen; genel ihtiyat olarak Bigalı Köyü bölgesinde, 3. ve 11. Tümenler Boğaz'ın dışındaki Anadolu yakası kıyılarında (Kumkale, Ezine) gruplandırılmışlardı. 5. ve 19. Tümenler doğrudan ordu komutanlığına bağlı olup 7. ve 9. Tümenler 3. Kolordu emrinde bırakılmış, Anadolu yakasında, 3. ve 11. Tümenlerden oluşan 15. Kolordu kurulmuştur.³²

²⁷ Murat Duman, Cumhuriyetimizin Önsözü Çanakkale (Savaşlar, Hatıralar, Kahramanlar), Aras Kitap, İstanbul 2006, s.33-36.

²⁸ Mütercimler, s.14-15.

²⁹ Saros: Ege denizinin kuzeydoğusunda olup, doğusunda Gelibolu ve Eceabat, kuzeyinde Keşan ve Enez'in yer aldığı bölgedir.

³⁰ Bababurnu: Antik adı Lekton, Çanakkale ilinin Babakale köyü içerisinde bulunan bölge.

³¹ Bolayır: Çanakkale'nin Gelibolu ilçesine bağlı belde.

³² ATASE, s.13-14.

57. Alay ve Oluşumu

Kuruluşu

57. Alay'ın kuruluşu için iki kaynakta 9 Aralık 1880 ve 25 Aralık 1892 tarihi verilmektedir. İlk Alay komutanı İstanbullu Albay Mehmet Rıza Bey'dir. Alayın bağlı bulunduğu 29. Tugay ve Alay karargâhı İzmit sancağındadır. Alayın 4 taburu bulunuyordu. Taburlar o zamanlar farklı illerde görevlendirilmişti.

57. Alay 1896 tarihinde 71 subay ve 1642 erle Trablusgarp'a gitmiştir. 16 Eylül 1911 tarihinden sonra Trablusgarp'ta İtalyanlarla savaşmış ve bu savaşta büyük yararlılıklar göstermiştir. Burada bağlı bulunduğu tümen ise Trablusgarp Tümeni'dir. Trablusgarp'ın elden çıkması üzerine 57. Alay, 8. Kolordu emrine verilmiştir, bu savaşta bir şehit verildiği bilinmektedir.

Balkan Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte 2. Taburu başka birliklere dağıtılmış, Alay komutanı Albay Sami, 1. Tabur komutanı Binbaşı İsmail Hakkı, 3. Tabur komutanı Yüzbaşı Mustafa Nuri olmak üzere olmak üzere 35 subay ve 2223 erle 19. Tümen bünyesinde Lokarca bölgesinde Sırplarla savaşmıştır. Alay bu savaşa 35 subay, 2223 erle katılmış ve 17 şehit vermiştir.

Balkan Savaşından sonra Türk ordusunda yeni düzenlemeler yapmak gereği doğmuş; 57. Alay, 9. Kolordu bünyesindeki 19. Tümen ile yeni görev yerine gitmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine de önce 19. Piyade Tümeni bünyesinde yeniden teşkilatlandırılmıştır. Karargâhının da Tekirdağ Yerleşme barakaları olduğu Genelkurmay ATASE arşivinde yazılmaktadır.

Yine 3 taburlu, 49 subay, 3638 erin Alay komutanı Hüseyin Avni, 1. Tabur komutanı Yüzbaşı Zeki, 2. Tabur komutanı Binbaşı Murat, 3. Tabur komutanı Binbaşı Ali Hayri, Tümen komutanı da Yarbay Mustafa Kemal'dir. Alay komutanı Hüseyin Avni 2 Şubat 1915'te Tekirdağ'a gelerek göreve başlamıştır.³³

Çanakkale Muharebelerinde 57. Alay

Mustafa Kemal tarafından övgüyle bahsedilen 57. Alay, daha muharebenin başında Çanakkale'nin geçilmez olduğunu tüm dünyaya göstermiş, İtilaf Devletlerinin çıkarma yaptığı önemli bir bölge olan Arıburnu'nda çelik bir duvar gibi dimdik durmuştur.

Çanakkale Muharebeleri öncesi 57. Piyade Alayı, 5. Ordu 3. Kolordu 19. Piyade Tümeni kuruluşunda yer almakta olup, komutanı Binbaşı Hüseyin Avni Bey'dir. Üç piyade taburu ve bir ağır mitralyöz³⁴ bölüğünden teşkil edilmiştir. Yine Çanakkale Muharebeleri öncesi 57. Piyade Alayının kuvveti; 49 subay, 3638 erbaş ve er, 377 hayvan, 2288 tüfek ve dört ağır makineli tüfekten ibarettir.³⁵

57. Alaya 22 Şubat 1915 tarihinde törenle sancak verildi. 23 Şubatta Halep vapuru ile Tekirdağ'dan hareket eden Alay 25 Şubatta Eceabat'a (Maydos)³⁶ gelmiştir.³⁷ 19. Piyade Tümeni Karargâhı ile birlikte 26 Mart 1915'te Bigalı Köyü'ne intikal etmiştir. Bu tarihten 24 Nisan 1915 tarihine kadar bizzat Yarbay Mustafa Kemal ve Binbaşı Hüseyin Avni Bey tarafından sürekli eğitime tabi tutulan 57. Alay Bigalı Köyü ve Turşun bölgesinde tatbikatlar yapmıştır. Bigalı Köyünde eğitim ve tatbikatlarını yürüttüğü sırada 57. Alay'ın birkaç kez 5. Ordu tarafından yeri değiştirilmek istenmişse de Mustafa Kemal çıkarmanın yapılacağını tahmin ettiği bölgeye en yakın noktalardan biri olmasından ötürü Bigalı köyünde kalmak yönünde ısrarcı olmuş ve bunda da başarılı olmuştur.

25 Nisan 1915 sabahı İtilaf kuvvetlerinin Anadolu kıyılarına bir şaşırtma çıkarması yapması, asıl kuvvetlerini güneyde Seddülbahir bölgesine ve daha kuzeyde Kabatepe'nin çok az

³³ İsmail Bilgin, Çanakkale Destanı (Gerçek Efsanelerin Öyküsü), Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s.39-42.

³⁴ Mitralyöz: Bir tür makineli tüfek.

³⁵ ATASE, s 122-123.

³⁶ Maydos: Bugünkü adıyla Eceabat, Çanakkale iline bağlı bir ilçedir.

³⁷ Bilgin, s.43.

yukarısında bulunan Arıburnu'na çıkarmaları, Mustafa Kemal'in düşüncelerinde ne kadar haklı olduğunu ortaya koymaktadır.

İtilaf kuvvetlerinin çıkarma yaptıkları Arıburnu ve Seddülbahir bölgesinin savunma sorumluluğu 9. Tümeneye verilmişti. Bigalı'da bulunan 19. Tümen, 9 Tümen bölgesinde bulunmakla beraber 5. Ordu emrindeydi.³⁸

Mustafa Kemal 25 Nisan 1915 günü gerek 27. Alay gerekse 57. Alay'ın yaptığı muharebeleri değerlendirdikten sonra elde edilen başarıyı şöyle yorumlamaktadır: Bu öyle alelade bir taarruz değil, herkesin muvaffak olmak veya ölmek azmiyle harekete geçtiği ve çok istekli olduğu bir taarruzdur. Hatta ben komutanlara şifahen verdiğim emirlere şunu ilave etmişimdir. "Size ben taarruzu emretmiyorum ölmeyi emrediyorum, biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve komutanlar geçebilir."

57. Alay ve 25 Nisan

Yabancı kaynaklardan ve Anzakların³⁹ anılarından yapılan aktarmalarla nasıl başladığı ve ilk günleri açıklanan Arıburnu'ndaki Anzak kolordusunun 25 Nisanda yaptığı çıkarmanın temel amacı önce, Kabatepe ile Küçük Arıburnu arasındaki kumsallık bölgeye çıkmaktı. İlk aşamada Conkbayırı-Kocaçimentepe çizgisi denetim altına alınıp, oradan Maltepe bölgesi ele geçirilecek, böylece kuzeydeki Türk kuvvetlerinin güneyde Seddülbahir bölgesindeki Türk birliklerine yardımı engellenmiş olacaktı.⁴⁰

25 Nisan sabahı saat beşten sonra amansız bir şekilde İtilaf donanmasının bombardımanı başlamıştı. Kabatepe yönünden yapılan yoğun ateş nedeniyle yarımadanın batı yamaçları ve tepeleri hallaç pamuğu gibi atılıyordu. Bir süre sonra da çıkarma başladı. Maltepe'deki 77. Alay ve 9. Tümen'den alınan raporlar üzerine Yarbay Mustafa Kemal tümenini alarma geçirdi.

İlk önce süvari bölüğünü keşif için bölgenin kilit noktası ve çıkarmanın hedefi olan Kocaçimen'e yollar ve düşmanla karşılaşırca sonuna dek mukavemet edilmesini ister. O esnada 27. Alay komutanı Yarbay Şefik Bey topçu bataryasını beklemeden harekete geçmiş, Kocadere mevkiinde bir keşifte bulunduktan sonra hücum kararını bildirmişti. Bu kararını da 19. Tümen Komutanlığına bildirmişti ancak bu raporu Mustafa Kemal alamamıştı. Kendisi on dakika kadar önce cephaneye gitmek üzere karargâhından ayrılmıştı. O sırada 27. Alay mıntıkasına bir topçu kafilesinin geldiği görüldü. Bu düşmanın karaya ilk çıkışı esnasında Kanlısirt'ta,⁴¹ topların üçünü kaybeden Yüzbaşı Sabit kumandasındaki dağ bataryasından arta kalan tek topçulardı.

27. Alay komutanı Şefik Bey topçu subayının gösterdiği yöne baktığında, düşman hattının gerisinde bırakmak zorunda kaldıkları üç topu gördü. Bu toprakların etrafında Anzak askerleri gayet rahat bir şekilde dolaşmaktaydı. Derhal eldeki dağ topu hazırlandı ve düşmanın eline geçen üç topun olduğu yer bombalanmaya başlandı. 27. Alay ateş üstünlüğünü ilerleyen Anzaklara karşı ele geçirmişti. İki tabur asker de kendilerine hedef olarak gösterilen yerlerde yürüyüşe geçmişlerdi.

Çamburnu'na gelmesi beklenen bataryadan henüz haber alınamamıştı. Nitekim bu batarya çatışma başladıktan ancak üç saat sonra yetişebilecek ve 2. Taburun hücumuna yukarıda adı geçen tek top ne yazık ki yetersiz bir destek sağlamaya çalışacaktı.

Bu sırada 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey'den üst üste iki emir geldi. Bu emirlerde 19. Tümen Komutanının, 57. Alay ve bir dağ bataryasıyla birlikte cepheye gelmekte olduğu; onlar gelinceye dek düşmanı oyalama ve karşı koyma görevinin yapılması isteniyordu.⁴² Savaş alanı fundalıklarla kaplı olduğu için iki taraf da birbirini göremiyor ve gerek atışlar gerekse harekât o saatlerde körlemesine geçiyordu. Saat 9 sularında sırtları tırmanmakta olan 3. Avustralya Tugayı'nın 9. Taburuna mensup bölüklerle yüz yüze çarpışma başladı ve öğle saatlerine kadar devam etti. Saat 12 sularında sağ cenahtaki 3. Taburun durumu oldukça sıkıştı. Öğle saatlerine

³⁸ A. Mete Tuncoku, Anzakların Kaleminden Mehmetçik, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.63

³⁹ Anzaklar: I. Dünya Savaşında Çanakkale'de savaşmak üzere İngilizler tarafından getirilen Avustralya ve Yeni Zelanda ordusuna verilen addır. Asıl adı ANZAC (Australian and New Zealand Army Corps)'dir.

⁴⁰ Tuncoku, s.63.

⁴¹ Kanlısirt: Üzerinde kanlı muharebelerin cereyan etmesi sebebiyle bu adı almıştır.

⁴² Bilgin, s. 43-44.

doğru Mustafa Kemal'in 57. Alayına mensup kuvvetlerin, durumu oldukça tehlikeli bir hal almaya başlayan 3. Tabur bölgesine gelmesiyle durum değişti. 77. Alay Komutanı saat 5.10'da müttefik donanmanın atışa başladığını, Kabatepe ve çevresinin ateş altına alındığı haberini vermişti. 1. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal derhal bütün tümen birliklerine harekete hazırlık emrini verdi. Tümen süvari bölüğünü kuzey bölgesinin en hassas ve gözetlemeye elverişli noktası olan Kocaçimen Tepesine gönderdi. İlk rapor Kocaçimen'den verilecek ve bir tehlike anında bu tepede sonuna kadar dövülecekti.⁴³

Üç Alaylı 9. Tümen çok geniş bir bölgeye yayılmıştı. Çıkarmanın hızla devam edeceği ve yoğun bir şekilde asker çıkarılacağı göz önünde bulundurulursa, bu çıkarmaya uzun süre da 27. Alayın karşı koyması zorlaşacaktı. 19. Tümen de ordunun yedeği konumundaydı. Saat 7 olmuş ve ordu komutanlığından 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal'e harekete geçmesi için hiçbir emir gelmemişti. Eğer harekât hızla devam edip yarımadanın kuzeyindeki tepe silsilesi Conkbayırı ve Kocaçimen Tepe düşman eline geçerse, İtilaf Devletleri kısa sürede amacına ulaşabilir, bundan sonra 19. Tümenin buna karşı koyması çok zor olabilirdi.

İşte bütün bunları düşünen Yarbay Mustafa Kemal, ordu komutanından emir almamasına rağmen tüm sorumluluğu üstlenerek tümen karargâhının en yakın yerinde hazır bekleyen 57. Alay ile bir dağ bataryasını harekete geçecek şekilde hazırlanmasını emretti.

19. Tümen komutanı Yarbay Mustafa Kemal şöyle bir plan yapmıştı; yalnız bir alay kuvvetiyle Kocaçimen Tepe'ye yetişmek ve tümenin öbür iki alayını da her an harekete geçebilecek şekilde hazırlamak. Yarbay Mustafa Kemal harekete geçmeden önce Gelibolu'daki 3. Kolordu komutanlığına saat 7.00'de bir rapor yazarak düşmanın karaya çıktığını, bu nedenle 57. Alayı o mntıkaya hareket ettirdiğini bildirdi.

57. Alay saat 7.45'de Bigalı deresinden Kocaçimen Tepeye doğru harekete geçti. Bu güzergâhta askerlerin tek kol halinde yürüyebileceği patikalar mevcuttu. Sık kayalıklar ve fundalıklar yolu kesiyor bu yüzden askerlerin ilerlemesi zorlaşıyordu. Buna rağmen daha hızlı ilerlemeye çalışan 57. Alayın yürüyüşü gecikmeye başlamış ve saat 9.40'ı gösterirken Alay Kocaçimen Tepe yakınlarına gelebilmişti. Bu sırada Yarbay Mustafa Kemal askerlerin dinlenmesi için mola verdirdi ve durumu görmek için yanında bulunan emir subayı ve birkaç muhafızıyla birlikte Conkbayırı'na doğru hareket etti. Conkbayırı'na vardığında durumun ne denli tehlikeli olduğunu bizzat gördü. Çünkü Anzak askerleri rahatlıkla ilerliyordu. Bir süre sonra 27. Alayın 8. Bölüğünün 1. Takım erleri cephaneleri bittiği için geri kalan 15 kişi ile geri çekildiler.

Anzaklar Arıburnu'na çıkıyor ve merkezden kuzeye doğru ilerleyerek Kocaçimen Tepe'ye çıkmak istiyordu. Gerideki Düztepe, Cesarettepe ve daha gerideki Merkeztepe Anzaklar tarafından ele geçirilmişti. Ancak Conkbayırı'na olan yürüyüş henüz etkili değildi. Eğer hızlı karar verilir ve davranılırsa durumu düzeltmek mümkün görünüyordu.

Türk erleri kendilerini kovalayan Anzak askerleri önünden hızla Conkbayırı'na doğru tırmanmaktaydı. İşte bu esnada neferlerin önüne Yarbay Mustafa Kemal çıkar ve o tarihi konuşmasını yapar...⁴⁴ Mustafa Kemal onlara: "Ben size savaşmayı emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye dek geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar geçebilir" demiştir.⁴⁵

O anı Mustafa Kemal, Ruşen Eşref Üneydin ile yaptığı görüşme sırasında şöyle anlatmaktadır:

"Bu esnada Conkbayırı'nın güneyindeki 261 rakımlı tepeden sahilin gözetleme ve korunmasıyla görevli olarak orada bulunan bir müfreze askerinin Conkbayırı'na doğru koşmakta, kaçmakta olduğunu gördüm... Bu askerlerin önüne kendim çıkararak:

-Niçin kaçıyorsunuz? Dedim.

-Efendim düşman dediler!

⁴³Mütercimler, s.288-290.

⁴⁴Bilgin, s.43-48.

⁴⁵Talha Uğurluel, Çanakkale Savaşları ve Gezi Rehberi, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 264.

-Nerede?

-İşte! diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler.

Gerçekten de düşmanın bir avcı kuvveti 261 rakımlı tepeye yaklaşmış ve tam bir serbestlik içinde ileriye doğru yürüyordu. Şimdi vaziyeti düşünün. Ben kuvvetleri (geride) bırakmışım, askerler on dakika istirahat etsin diye... Düşman da bu tepeye gelmiş... Demek ki düşman bana benim askerlerimden daha yakın! Ve düşman benim yere gelse kuvvetlerim çok kötü duruma düşecekti. O zaman artık bilemiyorum, bilinçli bir düşünme ile midir, yoksa önsezi ile midir, bilemiyorum. Kaçan askerlere:

-Düşmandan kaçılmaz, dedim.

-Cephanemiz kalmadı, dediler.

-Cephaneniz yoksa süngünüz var, dedim.

Ve bağırarak bunlara süngü taktırdım. Yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı'na doğru ilerlemekte olan piyade alayı ile dağ bataryasının yetişebilen askerlerinin 'marş marşla' benim bulunduğum yere gelmeleri için, yanımdaki emir subayını geriye yolladım. Bu askerler süngü takıp yere yatınca, düşman askerleri de yere yattı. Kazandığımız an bu andır."

Gerçekten de çekilen Türk askerleri mevzi alınca, karşı taraf da mevzi alıp duraklar. Böylece, 57. Alay Öncü Bölüğünün Conkbayırı'na yerleşmesi için gereken süre kazanılmış olur. İşte bu an, Çanakkale Savaşları Kara Harekâtı'nın kaderini belirleyen noktalardan birisidir.⁴⁶

Çanakkale'den Sonra 57. Alay

57. Alay Galiçya'da

11 Ocak 1916 tarihinde, 19. Tümen ve 20. Tümenlerle 15. Kolordu meydana getirilmiştir. 19. Tümene 19 Ocakta "hazır ol" emri verildi. Artık 19. Tümen Çanakkale'de vazifesini kahramanca yapmış ve hakkıyla yerine getirmiştir, şimdi ise sıra Galiçya'dadır.⁴⁷ Bu harekât doğrultusunda 57. Alaya 20 Ocakta Uzunköprü yönünde ilerlemesi emri verilmiştir. Alay 7-8 Mart 1916'da Keşan'ın Çelebi köyüne vardı ve 25 Nisan 1916'da Çanakkale'deki başarılarından dolayı Padişah tarafından verilen nişanlar sancağına takıldı.

14 Temmuz 1916 tarihinde Uzunköprü cihetine doğru harekete geçen Alay, 21 Temmuz günü Uzunköprü istasyonuna ulaştı. 22 Temmuz 1916'da ise tümen birlikleri ve bu arada 57. Alay da 54 subay, 2741 erle hareket edip Uzunköprü, Karaağaç, Filibe, Sofya ve Niş istikametinden Belgrat'a geldi. Burada bir süre dinlenen Alay daha sonra harekete geçerek Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Zemlin kasabasındaki evlere yerleşmiştir.

21 Ağustos 1916 tarihinde Ruslar Galiçya cephesinde taarruza geçtiler, 57. Alay Pototorya'dan Zilotalipa'ya kadar olan bölgeyi savunacaktı. 11 Eylül günü düşman 57. Alay cephesine de saldırıya geçti, savaşlar 397 rakımlı tepede cereyan ediyordu. Eylül ayı boyunca devam eden savaşlarda özellikle 5-6 Ekim taarruzlarında Rus birliklerine ağır yenilgiler tattırılmışlardır.

9 Aralık 1916 ve 28 Ocak 1917 tarihleri arasında Galiçya cephesinde bulunan 57. Alaya 11 Haziran 1917'de "yurda dön" emri verildi. 57. Alay Galiçya cephesine 54 subay ve 2741 erle girmiş, 685 şehit ve 975 kayıp olmak üzere 1600'ün üzerinde zayıat vermiştir.⁴⁸

57. Alay Filistin'de

Galiçya Cephesinde 1 yıl kadar muharebe eden 57. Alay, 23 Haziran 1917 tarihinde Bakırköy Tren istasyonuna gelmiş, buradan da İncirli Çiftliği yakınlarına kurulan çadırli ordugâhına yerleşmiştir. Alay Komutanı Binbaşı Hacı Mehmet Emin, 1. Tabur Komutanı Yüzbaşı Ömer Fevzi, 2. Tabur Komutanı Mehmet Salih, 3. Tabur Komutanı Yüzbaşı Süleyman olmak üzere

⁴⁶Tuncoku, s.63-64.

⁴⁷Galiçya: Orta Avrupa'da Karpat Dağlarının kuzeydoğusunda, Polonya ile Rusya arasında yer alan bölge.

⁴⁸Bilgin, s.55.

54 subay ve 3689 erle yine Kolordunun 19. Tümen bünyesinde Filistin'e doğru hareket etmek için hazırlık yapıyordu. Daha sonra hazırlıklarını tamamlayan 57. Alay, Bakırköy'den Haydarpaşa'ya geldi.

8 Temmuz'da Filistin Cephesine yollandı, 16 Temmuz tarihinde Halep'e vardı. Oradan da Ayn-ı Tel'deki ordu karargâhına geçerek 29 Temmuz'a kadar dinlendi. 22 Ağustos 1917'de Yıldırım Orduları Grubundan gelen emirle yeni ordugâhı olan Azaz'a gitti. 24-25 Ağustos tarihlerinde ise yeni karargâhına yerleşmiş bulunuyordu.

11-12 Eylül 1917 gecesi Akir, El-Mugar ve Karta köyleri hizasından Katar sırtlarında düşmanla karşılaştılar ve şiddetli savaşlar başladı. Çanakkale'de olduğu gibi burada da süngü savaşlarında gerçekten parlak ve etkili muharebeler yaptı.

El-Mugar ile Karta sırtlarında, Akir Köyü bölgesinde, Ramle, Şeyh Munis köyü, Kırmızıtepe civarında, Cülcüliye, Kefer bölgeleri ve Rasuleyn⁴⁹ ile Mecdel arasındaki Sürgüntepe, İkiztepe, Yüksektepe ve SeferkasımŞemriye köyleri arasındaki cephelerde 29 Temmuz 1917'den 23 Eylül 1918'e kadar çok kanlı savaşlara katılmıştır. Özellikle Nablus⁵⁰ Muharebesi'nde çoğu şehit düşmüş ve savaşamayacak durumda olan yaralıları da esir düşmüştür. Bunun üzerine 57. Alay ordu bünyesinden çıkarılmış, aziz hatırasına saygı nedeniyle bir daha da kurulmamıştır.

Bugün Türk Ordusunda 57. Alay yoktur ancak bazı kaynaklarda 57. Alayın Ege'de kurulan 57. Tümen ile karıştırıldığı görülmüştür.⁵¹

57. Alay Karargâhı

57. Alay Karargâhı'nın yeri hakkında bize fikir veren en belirgin ifade, Atatürk'ün "Arıburnu Muharebeleri Raporu" adlı eserindeki ifadesidir. Söz konusu eserin, "*Arıburnu Sağ Kanadında 19. Tümen'in 18 Mayıs'tan 8 Ağustos'a Kadar Olan Harekâtına Dair Muharebe Yazısıdır*" başlıklı III. Bölümünün ilk paragrafı şöyledir:

"Arıburnu Kuvvetleri Kumandanlığından ayrılarak 17 Mayıs 1915 saat 09:20'de Kemalyeri'ni terk ettikten sonra, Kesikdere membaı yakınında bulunan 57. Alay Karargahına giderek orada bugün doğrudan doğruya emrim altında bulunan 57'nci, 64'üncü ve 72'nci Alay Kumandanlarını çağırdım.

Kendileriyle mevcut vaziyetleri ve gerek malum olan 19 Mayıs 1915 hücumu için hazırlıklar vesaire hakkında gece yarısına kadar görüşüm..." Atatürk'ün bu ifadesindeki tarife göre 57'nci Alay Karargâhı'nın, günümüzdeki 57. Alay Şehitliği'nin doğu tarafında, Kesik Dere yatağının adı geçen şehitliğe doğru uzanan yamaç üzerindeki bir noktada yer almış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu nokta: "Kesik Dere membaı yakınında" ifadesine de uygundur.⁵²

57. Alay Sancağı

57. alay sancağı hakkında Avustralya Melbourne Müzesi'ndeki bir vitrinde şöyle yazıldığı söylenmektedir: "Bu alay sancağı Gelibolu savaş alanından getirilmiş ama esir edilmemiştir. Çünkü Türk ordusunun milli geleneklerine göre bir alayın sancağı alayın son eri ölmeden teslim edilemez. Bu sancak sonuncu muhafızın da altında ölü olarak yattığı bir ağacın dalına asılı olarak bulunmuştur. Kahramanlık timsali olarak karşımızda duran bu Türk alay sancağını selamlamadan geçmeyiniz."

Bu konuda Genelkurmay Başkanlığı'nın açıklaması ise şu şekildedir: "57. Alay'a Çanakkale Muharebelerinden sonra 30 Kasım 1915'te Sultan V. Mehmet Reşat'ın idaresiyle altın ve gümüş harp madalyaları verilmiştir. Bu madalyalar 25 Nisan 1916'da İstanbul-Şile arasında bulunan Çelebi köyünün kuzeydoğusunda toplanan alayın sancağına törenle takılmıştır.⁵³ Dolayısıyla Alay sancağının Çanakkale Muharebeleri sırasında Avustralyalıların eline geçtiği

⁴⁹Resuleyn: Bugünkü Suriye'nin Haseki kentine bağlı ilçe.

⁵⁰ Nablus: Kudüs'ün 63 km kuzeyinde yer alan, bugün Filistin'e bağlı bölge.

⁵¹ Bilgin, s.55.

⁵² Gürsel Akıngüç, Tarihi Süreç İçinde Çanakkale Muharebeleri ve Muharebe Alanları, Ajans 2023 Yayınları, İstanbul, 2011, s. 359.

⁵³Bilgin, s.55.

iddiası doğru değildir. Bazı yayınlarda bu sancağın bugün Melbourne Müzesinde sergilendiği iddia edilmektedir. Bu iddialarla ilgili Melbourne Müzesinin de içinde bulunduğu dört müze adına Victoria Eyalet Müzesi tarafından gönderilen cevabi yazıda, ellerinde 57. Alaya ait bir sancak bulunmadığı bilgisine ulaşılmıştır.

57. Alay Şehitliği

Mimar Nejat Dinçel tarafından tasarlanan 57. Alay Şehitliği ve Anıtı, 10 Aralık 1992 yılında Kabatepe-Conkbayırı yolu kenarında, Kılıçbayır'ın güney ucunda inşa edilmiştir. Savaş sırasında yabancı askerler bu bölgeye "Satranç Tahtası" adını vermişlerdir. Yeni yapılmış olan bu şehitlik semboliktir. Gerçek şehitlik Bomba Sırtı'nın güney ucunda, Çataldere vadisinin içinde bulunmaktadır.

57. alay Şehitliği, şadırvan, açık namazgâh, ana mezarlık ve anıttan oluşmaktadır. Şehitlikte kullanılan başlıca malzeme genellikle Selçuklu ve Osmanlı kervansaraylarında kullanılan "Kevser Taşı"dır.

Şehitliğin girişi, Kabatepe-Conkbayırı yolunun kenarında, doğu duvarındaki bir açıklıktır. Girişin hemen yanında torununun elini tutmuş bir şekilde figürize edilmiş, Türkiye'nin en yaşlı gazisi iken 10 Eylül 1994'te, 108 yaşında vefat eden Hüseyin Kaçmaz'ın bronzdan yapılmış bir heykeli bulunmaktadır. Girişin tam karşısında şehitliğin doğu duvarında, 57. Alayın 25 Nisan 1915'teki karşı taarruzunu gösteren bir rölyef⁵⁴ bulunmaktadır. Şehitliğin ana mezarlık kısmının kemerli bir girişi olup bu girişten başlayan yay aksı kuzey duvarında anıtle son bulmaktadır. Anıtın tabanını oluşturan kuzey duvarının üstünde 57. Alay şehitlerinin isimlerini yazan mermer plakalar bulunmaktadır.

1992 yılında şehitlik inşaatı sırasında İngiliz ordusundan Yüzbaşı Woiters ve 57. Alay 6. Bölük Komutanı Üsteğmen Mustafa Asım Bey'in iskeletleri yan yana, tabanca mermi ve mataralarıyla birlikte bulunmuştur. İskeletlerin yanında bulunan künye ve muskayla kimlikleri tespit edilebilen bu iki subay, şehitliğin kuzey kısmın- anıtın hemen önüne ilk buldukları yere gömülmüşlerdir.⁵⁵

⁵⁴ Rölyef: kabarma anlamına gelmektedir.

⁵⁵ ATASE, s.126-128.

| 57. ALAY KOMUTANLARI | | | |
|-----------------------------|--------------|--------------------|------------------|
| Mevki | Rütbe | Adı | Memleketi |
| Alay komutanı | Yarbay | Hüseyin Avni Bey | Manastır |
| Komutan vekili | Binbaşı | Ali Hayri Bey | Çorum |
| Komutan vekili | Binbaşı | Mehmet Emin Bey | Mersin |
| Alay yaveri ⁵⁶ | Yüzbaşı | Alaaddin Efendi | İstanbul |
| Alay tabibi | Yüzbaşı | Dimitroyati Efendi | İstanbul |
| Alay imamı | - | Hasan Fehmi Bey | Konya |
| Tabur komutanı | Yarbay | Şevki Bey | Elbistan |
| - | Binbaşı | Ömer Fevzi | Isparta |
| - | Binbaşı | Ahmet Zeki | Ankara |
| - | Yüzbaşı | Ali Rıza Efendi | Rize |
| - | Yüzbaşı | Kadri Efendi | Çanakkale |
| - | Yüzbaşı | Ataullah Efendi | Elazığ |
| - | Yüzbaşı | Şükrü Efendi | Bilecik |
| - | Yüzbaşı | Ali Hayri Efendi | Gelibolu |
| - | Yüzbaşı | İbrahim Efendi | Gaziantep |

Tablo: 57. Alay komutanları⁵⁷

Yarbay Hüseyin Avni Bey

Bugün Makedonya sınırları içinde olan Manastır⁵⁸ (Bitola) şehrinde doğmuştur. Ali Bey'in oğludur. 1889'da Harp Okuluna girmiş ve 6 Mayıs 1892 tarihinde teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. 8 Ağustos 1895'de Üsteğmen, 10 Ocak 1898'de Yüzbaşı, 22 Ağustos 1904'de Kıdemli Yüzbaşı, 2 Haziran 1908'de binbaşı, 1 Haziran 1915'te Yarbay rütbelerini almıştır. Adını tarihe dünyanın en kahraman alayı olarak yazdıran 57. Alayın komutanıdır. 13 Ağustos 1915'te Arıburnu Muharebeleri sırasında alay karargâhına düşen bir obüs⁵⁹ mermisiyle şehit olmuştur.⁶⁰

24 Ağustos günü 57. Alay komutanlığına Binbaşı Ali Haydar Bey getirilmiştir.⁶¹ Bir oğlu, bir de kızı vardır. Oğlu daha sonra Hava Kuvvetleri Komutanlığı yapan Orgeneral Tekin Arıburun'dur. Hüseyin Avni Bey'in mezarının üzerinde 57. Alay Komutanı Avni Bey Şehitliği yazan bir tabelayla işaretlenmiştir. Mezarın kuzey ucunda Yarbay Hüseyin Avni Bey'in fotoğrafı ve "Kahraman 57. Alay komutanı Ali oğlu Yarbay Hüseyin Avni" yazısı yer almaktadır.⁶²

⁵⁶ Yaver: Yüksek rütbeli komutanların yanında bulunan, onların komutlarını yazmak ve gerekli yerlere ulaştırmakla görevli subaydır.

⁵⁷ İsmail Bilgin, Çanakkale Savaşı Günlüğü (Gün Gün, Saat Saat Çanakkale), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 211-213.

⁵⁸ Manastır: Makedonya'nın güneybatısında yer alan bir şehir.

⁵⁹ Obüs: yüksek ve alçaktan mermi atabilen kısa namlulu top.

⁶⁰ ATASE, s.126-128.

⁶¹ Bilgin, Çanakkale Destanı (Gerçek Efsanelerin Öyküsü), s.52.

⁶² ATASE, s.126-128.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı, coğrafi sınırlar göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa Anakarasında yapılan bir savaştır. Oysa ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçlarına bakıldığında, bir dünya savaşı sonucuna varılmaktadır. Bu savaşta 9 milyon asker, 15 milyon sivil olmak üzere, toplam 24 milyon insan ölmüştür. Yaralı sayısı ise 21 milyondur.

İnsanlık tarihinin en kanlı ilk savaşı olan bu savaş sonrasında Osmanlı, Avusturya-Macaristan imparatorluğu ile Çarlık Rusya parçalanmıştır. Bu savaşta on beş kara cephesi açılırken başta Atlas Okyanusu olmak üzere denizlerde kara cephelerine ek olarak Alman deniz kuvvetleri ile İngilizler arasında da deniz cepheleri açılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı açısından en önemli cephelerinden biri Çanakkale Cephesi'dir. Bu cephede hem Mehmetçikler hem de Anzaklar savaş tarihinin tanık olduğu en kanlı çatışmalardan birisi olan Çanakkale Muharebelerinde kahramanca ve cesurca savaşmışlardır. Bu muharebelere katılan Türk birliklerinin İngiliz ve Fransız birliklerine oranla yoksulluk içerisinde ve akıllara durgunluk veren azim ve iradesiyle kazandığı zafer övgüye ve övgüden fazlasına değerdir. Çanakkale deniz ve kara muharebelerini benzersiz kılan unsur, muharebelerin kurallar dışında ve manevi duyguların yarattığı baskı ortamında şiddetle ve inatla sürdürülmesidir.

Çanakkale Muharebelerinin kazanılmasında en büyük role sahip olan 57. Alayı da unutmamak gerekir. 57. Alay kendisinden üç kat kalabalık Anzak birlikleriyle mücadele etmiş, bu mücadele ve sonunda elde edilen başarılar Çanakkale Savaşları'nın kazanılmasının asıl temelini atmıştır. Türk askerinin burada gösterdiği cesaret ve inanç şüphesiz Çanakkale Başarısını da beraberinde getirmiştir. Bugün Türk halkı Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde mutlu bir yaşam sürüyorsa bu tabii ki bu savaşlarda canı pahasına savaşmış ve can vermiş kahraman askerlerimizin sayesinde olmuştur.

Çanakkale Boğazı'nın başarıyla savunulması, Birinci Dünya Savaşı'nın uzamasına, bunun sonucunda da, Rusya'da ihtilâlin gerçekleşmesine ve sömürge ülkelerde milli cereyanların uyanmasına büyük etkilerde bulunmuştur. Ayrıca Çanakkale Muharebeleri, Türk Milleti'nin eski kudret ve kuvvetini muhafaza ettiğini kanıtlamış ve can çekişen bir imparatorluk içinde kahraman bir milletin varlığını ortaya çıkarmıştır.

Kaynakça

- AKINGÜÇ, Gürsel, Tarihi Süreç İçinde Çanakkale Muharebeleri ve Muharebe Alanları, Ajans 2023 Yayınları, İstanbul, 2011.
- AKSAN, Yaşar, Bir Avuç Kan Bir Avuç Toprak ÇANAKKALE, Bizbize Yayınları, Ankara, 2007.
- ALBAYRAK, Muzaffer, Yakın Tarih İncelemeleri I-ÇANAKKALE SAVAŞI, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2006.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2012.
- ATASE, Harp Tarihi Gezileri- II (Çanakkale Gelibolu), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010.
- BİLGİN, İsmail, Çanakkale Destanı (Gerçek Efsanelerin Öyküsü), Timaş Yayınları, İstanbul 2006.
- BİLGİN, İsmail, Çanakkale Savaşı Günlüğü (Gün Gün, Saat Saat Çanakkale), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- Binbaşı Halis Bey, Çanakkale Raporu, Arma Yayınları, İstanbul, 1975.
- KARCI, Erol, Osmanlı Genelkurmayına Göre Çanakkale Savaşlarının Resmi Tarihi, Fark Yayınları, Ankara, 2008.
- MERT, Hasan, “Çanakkale Savaşlarının Askeri, Siyasi ve Sosyal Sonuçları”, Türkler Ansiklopedisi, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
- MÜTERCİMLER, Erol, Korkak Abdul'den Coni Türk'e GELİBOLU, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005
- ÖZDAĞ, Ümit, 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, Kripto Yayınları, Ankara, 2014.
- RUDENNO, Victor, Gelibolu Denizden saldırı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009.
- SUNATA, İsmail Hakkı, Gelibolu'dan Kafkaslara (Birinci Dünya Savaşı Anılarım), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- ŞİMŞEK, Erdoğan, Çanakkale'de Batırılan Umutlar, Alp Yayınevi, İstanbul, 2006,
- TOKGÖZ, Ahmet, “Çanakkale Savaşları ile Normandiya Çıkarması'nın Uluslararası Politika Açısından Karşılaştırmalı Tahlili”, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2011.
- TUNKOCU, A. Mete, Anzakların Kaleminden MEHMETÇİK (Çanakkale 1915), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.
- TUNKOCU, A. Mete, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2003.
- UĞURLUEL, Talha, Çanakkale Savaşları ve Gezi Rehberi, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.
- YAVUZ, İdris-Yavuz, Esra, Milli Mücadelede Çanakkale'nin Esrarı ve Nusrat Mayın Gemisi, I. Baskı, Niğde 2007.
- YILMAZER, Tuncay, Alçıtepeden Anafartalara Çanakkale Muharebeleri, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2006.